

Відгук
офіційного опонента на кваліфікаційну наукову працю
Гетман Юлії Анатоліївни,
виконану на тему «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-
активності в умовах диджиталізації публічної сфери України»
та подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та
міжнародні відносини» за спеціальністю С5 «Соціологія»

Актуальність теми дослідження. Сучасні процеси цифрових трансформацій, зокрема, й диджиталізації публічної сфери, актуалізують необхідність переосмислення механізмів, інструментів, засобів та форм громадської активності і політичної участі, що оновлюються в умовах цифрової модернізації інститутів демократії. Посилений, а часом агресивний, вплив цифрових технологій на соціально-політичне поле генерує нові форми соціальної взаємодії, які не завжди відповідають традиційній інституціональній матриці агрегування, артикуляції та представництва інтересів.

Цифрові платформи стали основним середовищем для мобілізації громадськості, обговорення суспільно важливих питань, протестної активності та впливу на політичні рішення. Проте більшість цих проявів залишаються поза формальними інституційними рамками, не мають усталених норм, стабільних процедур і визнання з боку держави та традиційних політичних інститутів. Одночасно, онлайн-активізм в Україні дедалі частіше виконує функції, які раніше функціонально асоціювалися з громадськими об'єднаннями та політичними партіями, що спричиняє розмивання меж між індивідуальною, мережевою та інституційною політичною та політично значимою активністю.

Попри виразне розгортання наукового інтересу до дослідження проблеми цифрових трансформацій соціально-політичного поля та поглибленого дослідження окремих форм цифрової політичної активності, вивчення інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України залишається надзвичайно актуальним. Його актуальність визначається потребою наукового обґрунтування потенціалу

онлайн-активності як чинника підвищення стійкості демократичних інститутів в умовах гібридних загроз та геополітичної турбулентності. У такому вимірі та контексті тема дисертації Ю. А. Гетман є актуальною та важливою для розвитку галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини» й вироблення соціологічних інструментів вимірювання та прогнозування наслідків інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України для артикуляції індивідуальних, групових та суспільних інтересів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Процес дослідження інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України, здійснений Ю. А. Гетман, спрямований на досягнення його мети, конкретизованої в сукупності дослідницьких завдань, що відобразили ті частини предмету дослідження, які недостатньо вивчені в сучасній соціологічній науці (с. 18–19). Обрана авторкою логіка наукового пізнання визначила структуру дисертації та зумовила необхідність послідовного здійснення: огляду теоретико-методологічних засад дослідження інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в диджиталізованій публічній сфері; аналізу особливостей громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери; емпіричного вивчення соціологічних вимірів громадсько-політичної онлайн-активності українців.

Окреслюючи зміст методологічних підходів та теоретико-концептуальних основ дослідження інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України, Ю. А. Гетман здійснила аналіз сутності та змісту понять *публічність, публічна сфера, цифрова публічна сфера, політична участь, цифрова участь, активізм, громадська участь, онлайн-активність, інституціоналізація*. Фокусуючи увагу на особливостях динаміки значення ідей Ю. Габермаса для дослідження публічної сфери в умовах цифрових трансформацій, Ю. А. Гетман робить

аргументований висновок про те, що «Попри певні суперечності щодо евристичного потенціалу концепції публічної сфери Ю. Габермаса, її фундаментальні положення продовжують слугувати цінною основою для дослідження сучасних соціальних явищ» (с. 32). Опираючись на синергію ідей (Дж. Вайнтрауб, Ю. Габермас, Г. Арендт, Ч. Тейлор, А. Турен, Н. Фрейзер, Дж. Ролз, Дж. Б. Томпсон, Ш. Муфф, Н. Костенко і С. Макеєв, О. Третьак), авторка обґрунтовано пропонує розглядати цифрову публічну сферу «як сферу соціального життя в цифровому просторі, де громадяни активно взаємодіють через публічний дискурс і різноманітні форми громадсько-політичної активності, формуючи громадську думку, впливаючи на політичні процеси та сприяючи розвитку спільних цінностей і норм громадянського суспільства за допомогою цифрових технологій і платформ» (с. 32), що не є монолітною.

Ю. А. Гетман обґрунтувала, що досліджуючи громадсько-політичну активність онлайн, необхідно визначити перелік активностей, який можна розглядати безпосередньо як публічний дискурс, або аналізувати як конкретні практики громадянської активності. Ми погоджуємося з авторкою, що громадсько-політична онлайн-активність є усвідомленою, політично вмотивованою активністю, яка «дає можливість реалізовувати свої інтереси, а також може бути здійснена як на індивідуальному, так і на колективному рівнях в цифровій публічній сфері» (с. 45).

Позитивної оцінки заслуговують висновки Ю. А. Гетман про те, що характер цифрової динаміки вимагає переосмислення класичних підходів до розуміння інституцій та інституціональних змін. Саме вони стали підставою для формулювання нової концептуальної моделі, що враховує специфіку диджиталізованої публічної сфери та характер сучасної громадсько-політичної взаємодії, в межах якої авторка визначає інституціоналізацію громадсько-політичної онлайн-активності як динамічний процес легітимації, нормативного впорядкування та стабілізації форм повсякденної цифрової політичної участі. Ці форми виявляються у різноманітних формальних та неформальних онлайн-діях, що спрямовані на вираження, артикуляцію та реалізацію суспільних

потреб, колективних інтересів і політичної суб'єктності. Відповідно, інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах цифрових трансформацій є процесом адаптації наявних політичних інституцій до умов диджиталізації та одночасного формування нових інституційних контурів, що відображають зміну способів політичного представництва, політичної участі та взаємодії громадян з інститутами влади.

Важливою частиною дослідження Ю. А. Гетман є та, що присвячена вивченню особливостей громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери, що здійснюється авторкою через звернення до характеристики детермінант формування та розвитку громадсько-політичної онлайн-активності, систематизації способів та форм її проявів, безпекового змісту та контексту псевдоактивізму в цифровій публічній сфері. Такий підхід дозволив авторці обґрунтувати свою позицію про комплекс детермінант, що визначають специфіку та динаміку громадсько-політичної онлайн-активності в умовах цифрової трансформації політичного простору, до яких віднесені: всеохопна диджиталізація суспільного життя, що змінює інфраструктуру участі та комунікації; політична вмотивованість і рівень соціалізації громадян, які впливають на включеність у процеси публічної політики; мережева архітектоніка взаємодії між політичними акторами, що трансформує форми мобілізації та комунікації, перманентну дію соціальної нерівності, яка зумовлює асиметричний доступ до цифрових ресурсів і каналів впливу, поведінкові особливості соціальних груп, зумовлені віковими, освітніми, регіональними та іншими характеристиками та сукупність культурних чинників (с. 62–70). Ю. А. Гетман довела, що громадсько-політична онлайн-активність є поліфонічним і варіативним феноменом, в якому перехрещуються як традиційні інституціоналізовані форми політичної участі, так і новітні неформальні практики, породжені специфікою цифрового середовища (с. 75–99). Такий підхід дозволив авторці диференціювати інституційні форми онлайн-активності, неінституційні практики та кросформатні види активності. Останні позиціонуються авторкою як ознаки адаптивності та гнучкості

політичної участі в умовах цифрових трансформацій, що дозволяють суб'єктам політики діяти одночасно в межах інституційного поля та поза ним, відкриваючи нові канали впливу на процеси публічного управління та формування політичного порядку денного. Аналізуючи деструктивні аспекти цифрової політичної активності, зокрема явище псевдоактивізму, що набуває поширення у віртуальній публічній сфері, Ю. А. Гетман довела, що їх джерелом є дезінформаційні кампанії, тролінг, маніпулятивна пропаганда (с. 106–109).

Соціологічні виміри громадсько-політичної онлайн-активності українців Ю. А. Гетман вивчає через звернення до емпіричного вивчення громадсько-політичної онлайн-активності на початковому етапі диджиталізації публічної сфери України (с. 113–121), аналіз інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності українців за умов російсько-української війни (с. 122–133), характеристику суб'єктів громадсько-політичної онлайн-активності як потенціального джерела інституційних перетворень в Україні (с. 134–154). Здійснений аналіз моніторингу Інституту соціології вдалося дослідити офлайн та онлайн медіа споживання й узагальнені результати онлайн-опитування щодо громадсько-політичної активності студентів (Додаток Б) дозволили авторці зробити низку висновків та узагальнень, зокрема й про те, що «громадсько-політична онлайн-активність не лише набуває інституційних ознак, а й стає важливим чинником соціальних змін, впливаючи на демократичний розвиток та інституційну трансформацію України» (с. 156).

Загалом, зміст дисертації Ю. А. Гетман, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає встановленим вимогам до змісту та оформлення академічних текстів. Вона написана доступною для розуміння її положень мовою, позначена логікою викладу результатів дослідження, доказовістю висновків та рекомендацій.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Достовірність отриманих результатів дослідження була забезпечена використанням Ю. А. Гетман відповідної сукупності методологічних підходів

та методів дослідження сучасної соціологічної науки для проведення емпіричного дослідження та аналізу верифікованої інформації, що відображає характеристики динаміки інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України. Вивчення тексту кваліфікаційної наукової праці Ю. А. Гетман засвідчує наявність у викладених в ній положеннях та висновках наукової новизни, що полягає: (1) у концептуалізації поняття громадсько-політичної онлайн-активності як усвідомленої, політично вмотивованої активності особистості у цифровій публічній сфері задля реалізації своїх інтересів як на індивідуальному, так і колективному рівнях – з різним ступенем залученості й транзакційних витрат та теоретичному обґрунтуванні способів реалізації й форм проявів громадсько-політичної онлайн-активності (слактивізм, поширення інформації, коментування, блогінг, підписання петицій, збір коштів, поширення політичних мемів, політичний консюмеризм, політичний гумор та політичний краудфандинг); (2) в обґрунтуванні, що процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності громадян через здатність впливати на політичне життя країни; (3) у доведенні, що узвичаєння, унормування та розширення новітньої громадсько-політичної онлайн-активності відбувається згідно з концепцією транзакційних витрат, коли соціальні групи реалізують свої інтереси в міру своїх когнітивних, соціальних та економічних можливостей, вибираючи ті способи новітньої дії, які їм під силу, насамперед, з нижчим рівнем транзакційних витрат; (4) в обґрунтуванні, що суб'єкти громадсько-політичної онлайн-активності, у порівнянні з онлайн-пасивним населенням, більшою мірою налаштовані на збереження державності під час екзистенційної небезпеки на тлі великої війни, підтримку демократичного устрою, демократичних цінностей, правих ідеологій, євроатлантичного шляху розвитку та ринкових механізмів регуляції економіки України.

Авторкою удосконалено соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження залученості громадян до різних форм онлайн-активності, заснованого на концепції транзакційних витрат Д. Норта (D. North) у межах неінституціонального підходу, та адаптованого до умов українського суспільства. Результати дослідження Ю. А. Гетман вказують на те, що одержали подальший розвиток принципи методологічного обґрунтування етапів інституціоналізації громадсько-політичної активності та окремі положення концепції цифрової мережевої участі Я. Сеочаріса, Ю. де, Ж. В. ван Дета в частині формування показника, який враховує політичну мотивацію учасників та складність реалізації онлайн-активності, визначену через рівень транзакційних витрат.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати здійсненого Ю. А. Гетман дослідження, його положення, висновки та практичні рекомендації опубліковані у 13 наукових публікаціях, з яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 9 – засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Щодо наукової статті, опублікованої у співавторстві, вказаний особистий внесок здобувачки, який полягає в розробці концепції дослідження та в дизайні дослідницького інструментарію, організації огляду літератури з проблематики дослідження, написанні розділів статті «Громадсько-політична активність» та «Емпірична розвідка», участі у формулюванні висновків (с. 10). Вимоги щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, необхідних для захисту кваліфікаційної наукової праці для здобуття наукового ступеня доктора філософії Ю. А. Гетман дотримані. Аналіз рукопису кваліфікаційної наукової праці та наукових публікацій вказує на відповідність публікацій основним положенням дисертації.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Використовуючи ідеї, розробки, твердження, емпіричні дані та результати досліджень інших науковців, Ю. А. Гетман здійснює посилання на відповідні джерела. В дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, інших порушень

академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання авторкою наукового дослідження, результати якого викладені у кваліфікаційній науковій праці.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Теоретичне значення основних положень, результатів та висновків дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані: як теоретико-методологічна база для подальших досліджень цифрових трансформацій громадсько-політичної активності; для розробки комунікаційних стратегій органів державної влади, оновлення механізмів залучення громадян до політичного життя цифровими засобами та формування інклюзивних політик на рівні місцевого самоврядування; для розробки та впровадження політик онлайн-активності на рівні інститутів громадянського суспільства; для забезпечення актуальності змістового наповнення навчальних дисциплін за спеціальністю С5 «Соціологія» та ширше, в галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини».

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи високий рівень концептуального осмислення проблеми інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України та позитивно оцінюючи результати і висновки, здійсненого Ю. А. Гетман, наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання:

По-перше, ми погоджуємося з тезою авторки про те, що громадсько-політична онлайн-активність перебуває «в процесі інституціоналізації, що полягає в поступовому формуванні нових форм і каналів громадсько-політичної діяльності, зростанні її впливу та рівня замученості» (с. 58). Відповідно, варто було б запропонувати власне бачення основних етапів інституціоналізації онлайн-активності, визначити їх базові маркери та окреслити належність відповідних практик, що ініціюються Українською державою та реалізуються громадянами України, до того чи іншого етапу. У

даному контексті важливо було б визначити характер взаємозв'язку між електронним та цифровим вимірами онлайн-активності.

По-друге, заслуговує на увагу авторське визначення інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності як «процесу легітимізації та унормування практик повсякденної громадсько-політичної онлайн-активності, які відбуваються у диджиталізованій публічній сфері у вигляді формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності громадян через здатність впливати на політичне життя країни» (с. 58). На нашу думку, концептуальне поєднання громадських та політичних практик онлайн-активності, до певної міри формує дослідницьку пастку, адже громадська активність пов'язана з функцією агрегування інтересів через саморганізацію, тоді як політична активність функціонально спрямована на артикуляцію та представництво інтересів на рівні політичних інститутів. Ці два зрізи диджиталізованої публічної сфері – громадянського суспільства та політичної системи, безумовно, не функціонують автономно один від одного, але «унормування практик повсякденної громадсько-політичної онлайн-активності» здатне викривлювати уявлення громадян про функції та очікувані результати громадської активності та політичної активності. Певним проявом такої пастки є фактичне, але не критичне для даного дослідження, ототожнення державного управління, публічного управління, політичного процесу та поля громадянського суспільства на окремих сторінках дисертації.

По-третє, авторка фокусує дослідницьку увагу на автономних формах громадсько-політичної активності, оминаючи увагою характер інтеграції диджитал-інструментів у функціонування вже існуючих інститутів – громадських організацій чи політичних партій. Зауважимо, що цей аспект є швидше перспективною подальшого наукового пошуку, оскільки результати наукових досліджень, в яких йдеться, приміром, про цифрові трансформації політичних партій, вказують на досить повільне розгортання цифрових інструментів для цифрової трансформації внутрішньопартійної активності.

По-четверте, досліджуючи форми онлайн-активності, авторці варто було більш чітко визначити ті ризики, що демотивують громадян стверджувати свою політичну суб'єктність цифровими засобами громадсько-політичної активності (дезінформація, популізм, радикалізація дискурсу, маніпуляції), опираючись на аналіз результатів соціологічних досліджень. Такий підхід дозволив би уникнути певної ідеалізації диджиталізованої публічної сфери та більш виразно окреслити потенційно деструктивний вплив архітектури цифрових платформ, їх фільтрів та алгоритмів, вибудованої логіки взаємодії користувача з інтерфейсом, дизайну цифрового середовища на мотивацію та перспективи повторення досвіду онлайн-активності з метою репрезентації інтересів та здійснення впливу.

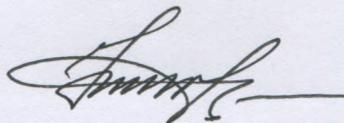
По-п'яте, позитивно оцінюючи зміст Додатку Б, в якому міститься «Анкета для онлайн-опитування щодо громадсько-політичної активності студентів» та використання результатів опитування в тексті дисертації, варто було запропонувати консолідовану інформацію про власноруч проведене дослідження.

Однак, зазначені недоліки не впливають на високий рівень здійсненого Ю. А. Гетман дослідження. Її дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю С5 «Соціологія», виконана на тему «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, науковою новизною, має теоретичне та практичне значення, що відображено в наукових публікаціях автора. Кваліфікаційна наукова праця відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.03.2024 р.), «Вимогам до оформлення дисертації»,

затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 р. № 759), тому її авторка Гетман Юлія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини» за спеціальністю С5 «Соціологія».

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Наталія ПОТАП

